ДОРОГАМИ ІНДІЙСЬКОГО ОКЕАНУ

Гортаючи пожовклі сторінки забутих щоденників, я натрапив на записник, що був свідком моїх численних мандрівок. Кілька уривків з нього пропоную читачам.

Не знаю, від кого й коли почув я цю притчу. Проте в пам'яті вона лишилася й досі.

Один жадібний дивак захотів, щоб усе, чого торкнеться його рука, перетворювалося на золото. Та діставши чудодійний дар — усе перетворювати на благородний метал, він збагнув згубність свого бажання. Справді-бо: торкнеться той чоловік страви — і зона перетворюється на золото, до води — вода, затвердівши, стає коштовним литвом. Навіть улюблена дочка, яку він поцілував, обернулася на золоту статую.

Ставши рабом ниць бажань, знехтувавши клопоти і радощі людські задля багатства, він прирік себе на безглузду, самотню й голодну смерть. Бо все золото світу не може замінити радощів простого людського життя.

Одна випадкова зустріч на далеких Сейшелах, в Індійському океані, ще раз підтвердила цю думку.

СКАРБИ СЮРКУФА

Опівдні з вузької протоки, що мінилася барвистим сяйвом, до нашого судна підійшов білобокий катер. Сейшельські острови були поруч. Та без лоцмана годі й думати підійти до них — скрізь рифи, підводне каміння.

Нас зустріли.

На всіх островах церемоніал зустрічей однаковий: радист зв'язується з берегом, запитує дозволу відвідати порт. Потім чекає на відповідь.

Як тільки залишили Кенію, в порт Вікторія на Сейшелах надіслали радіограму.

Хоч і через тиждень, але відповідь одержали. "Я радий вітати радянських дослідників океану на берегах Сейшелів",— повідомляв губернатор лорд Оксфорд Асквіт.

Про Сейшели ми знали мало, хіба тільки те, що ці острови чарівної краси — колишня англійська колонія.

У книзі шведського натураліста Серліиа "Де дмуть мусони" зазначається: "Сейшели колись були притулком піратів, та й нині там живуть їхні нащадки".

Ось воно як!

Ще здалеку острови вражають своєю первісною звабою: високі червонясті гірські кряжі, стрімкі урвища, оголені, що підступають до самісінької води, скелі. Берег і справді був суворий. Протока, яка вела до найбільшого острова Має, поплямована в зелене й біле. То проступали водорості й мілини.

— Пірати знали, які місця обирати для своїх схованок,— мовив капітан, розглядаючи в бінокль суходіл.

Надвечір наш корабель уже стояв біля пірса.

У туристському проспекті вашої подорожі з суто англійською (англійці й понині,— дарма, що Сейшели стали незалежною республікою, — мають тут вплив) сумлінністю зазначено до дрібниць, що ви повинні

оглянути. Вам покажуть усі ті місця, де колись зупинявся губернатор, принц чи інший вельможа.

Про все, навіть про породи дерев та їхній родовід, довідаєтеся з тих оповідей. Жодна пам'ятка тамтешніх країв не лишиться осторонь туристського маршруту—було б бажання роздивлятися та не порожній гаманець!

І якщо зважити на це, то мені й досі невтямки, чого раптом містер Вілкінс з його господарством не потрапив до туристських проспектів. Недогляд цей тим паче незрозумілий, що ділові люди Сейшелів з усього вміють робити гроші, а на дивакуватості Вілкін-са можна нажити чималий капітал.

Пришвартувавшись, ми звернулись до місцевої туристської компанії. Нас вислухали і пообіцяли за годину прислати автобус.

Після штормового океану кожен прагнув земного спокою. Та спокою не передбачалось : поїздка в горах мало чим різниться від морської мандрівки.

Дорога кружляла між скель, то вириваючись на простір порослих буйнотрав'ям невеличких високогірних плато, то раптом губилася в гущавині лісів. Навколо поставала мальовнича гірська панорама, час від часу відкривалося плесо бухти.

Що за край, ці Сейшели! Серцю любо від прохолоди пальмових гаїв. Голубі затоки тішать око.

Валуни казковими страховиськами щоразу витикалися із смарагдової повені джунглів. Закрадалась думка: якоїсь миті наш всюдихід не уникне зустрічі з однією з цих кам'яних потвор!

Та водій був справжнім асом. Він тільки усміхався на наші побоювання, вправно і легко повертаючи кермо. Відвідавши Анс Форбан, затоку піратів, ми просувалися тепер західним узбережжям острова.

Поміж двома високими горами, неподалік північного закінчення острова Має, дорога перетинала гірський хребет і вела до бухти, де стояло наше судно.

Од висоти п'яніла голова і на душі ставало світло... Ця безмежна блакить, що іскристо переливається внизу, високі гори і ще вище небо навіювали спокій — винагороду за все грізне, що недавно нам випало пережити в бурхливому морі.

Але признаюсь: до тропічної мальовничості я вже охолов. Після Мальдівських островів — першого тропічного архіпелагу, який побачив, — навколишня природа мене не вражала. Пальми, гори, сліпуче сонце. В усякому разі, я був байдужий до тропічної екзотики — мене більше цікавили зустрічі з остров'янами.

Ось чому, коли перед тим як долати перевал, зупинились біля невеличкої бухти, я, побачивши з десяток місцевих мешканців, котрі довбали скелю, попросив нашого гіда Евеліу Ман-Гам під'їхати до них і глянути, що вони копають.

— Зараз дізнаємось,— мовила Евеліна і, хутко зіскочивши з автобуса, попрямувала до гурту.

Вона заговорила з високим літнім чоловіком — певне, старшим серед копачів. А потім переклала:

— Вони шукають піратські скарби.

Це повідомлення викликало здивування: чи не жартує, бува, місіс Ман-Гам?! Та пізніше я пересвідчився у правдивості її слів, а для себе

зробив висновок: світ, хоч би скільки ти його знав, залишається повним чудес, і земля не збідніла на диваків.

Того дня, повернувшись з поїздки, ми зайшли повечеряти в портову таверну. Там було людно. Похмурі бородані, вже добре хильнувши, про щось сперечалися між собою; інша ватага захмелілих матросів витанцьовувала твіст.

Гримкотіння, виття, лящання невеликого естрадного оркестру розганяло мирну вечірню тишу. Од цієї какофонії нікуди було дітися. Неважко здогадатись, що відвідувачі з посоловілими очима щойно залишили хистку палубу і за довгі місяці плавання, мабуть, уперше відчули під ногами тверду землю. їх, звичайно, можна було зрозуміти, але навіть якоюсь мірою виправдати хмільний розгул ми, такі ж, як і вони моряки, не могли.

В Сінгапурі й Коломбо, на берегах Індії й Африки я бачив їх, залітних птахів портових таверен,— моряків білих і чорних, людей без керма і вітрил. Про них ще не раз озветься спомин... А нині переді мною вирував сп'янілий люд — нестримний, галасливий і безжурний у своєму хмільному забутті.

Ми всілися навколо низенького столика у зручних, сплетених із листя якогось тропічного дерева, кріслах.

За кілька хвилин перед нами стояли високі келихи, кухлик оранжу і пляшка рому з інтригуючою назвою "Капітан Морган".

На етикетці був намальований відчайдушний моряк. Портрети його та ще якогось вусатого моряка висіли і над буфетною стойкою.

На вимогу Івана Івановича — нашого баталера — йому подали неміцний напій, і це одразу порушило загальну картину: місткі пляшки рому стояли на кожному столику.

Ми про людське око налили в склянки.

Капітан Морган — пірат, який кілька століть тому діяв у районі Карібського моря... Про нього я знав, що він пограбував не один іспанський галеон, і за цю його зухвалість англійський король призначив його навіть віце-губернатором Ямайки. Але де Ямайка і де Сейшельські острови! Було незрозуміло, чого раптом тут шанують цього капітана.

Коли кельнер подавав закуску — смачні земляні горіхи, духмяні банани, ще якісь невідомі нам фрукти,— штурман Жигула, показавши на пляшку, запитав:

— Пірат?

— Так, сер,— відповів кельнер,— джентльмен удачі — Генрі Морган.

Він хотів було продовжити розповідь, але, певне, передумав, бо, мить повагавшись, раптом пішов до стойки.

Я оглянув приміщення. Було воно дещо незвичне. Насамперед впадало у вічі барвисте оздоблення,— либонь, розраховане справляти враження на довірливих відвідувачів.

За стойкою, де, як човник на ткацькому верстаті, то в один, то в другий бік снував

спритний чоловічок, не встигаючи наповнювати порожні келихи, яскравіла різноколірна, з десятками різьблених фігур широка дерев'яна стіна.

Різьбяр вклав у роботу немало видумки. З розпущеним волоссям, у дукатах і намисті, сиділа русалка. "Коштовності", розкидані недбало, свідчили про примхливість цієї діви.

Поруч, під високою пальмою, навпочіпки сидів той, кого неважко було впізнати. Тіло його облягав подертий тільник. З лівого вуха звисала масивна сережка. Смолянисто-чорна борідка, на руці, трохи вище кисті, хрест-навхрест дві кістки й череп.

Цей вільний син моря і моряк з портрета— той самий чоловік.

Ми вдруге і втретє підкликали кельнера, начебто для того, щоб наповнити спорожнілі келихи, насправді ж просили пояснити дещо незрозуміле.

Хтозна, чи то кельнеру було ніколи, чи, може, тут крилося інше, а тільки за якусь мить він підвів до нас незнайомця, відрекомендувавши його нащадком якогось Сюрку-фа — Жозефом Сюркуфом.

Із слов'янською гостинністю запросили ми нащадка до столика.

Дивний збіг! Чорні, хвацько закручені вуса, смоляниста борідка і вухо, прикрашене золотою сережкою. Вигляд самовпевнений і грізний.

Спочатку ми розмовляли про те, про се, як і водиться між незнайомими, та розмова дедалі впевненіше входила в чітко визначене співбесідником русло—про історію Сейшелів і, зокрема, про його прапращура Сюр-куфа.

Він, не криючись, пишався своїм предком.

— Якщо ви не знаєте, хто такий Робер Сюркуф,— категорично заявив Жозеф,— то вам важко збагнути, що таке Сейшели!

З його розповіді довідались, що Робер Сюркуф був піратом, а Жозеф — його праправнук.

Яких тільки страхіть тут не було: абордажні бої і розправа з невільниками, приборкання непокірних і кровопролиття через награбовані багатства — всього й за день і не перелічиш!

Та з почутого в пам'ять врізалася легенда про Сюркуфа.

Хто він?

Сюркуф-молодший почав розповідь з тих давніх часів, коли загадковий Схід, його багатства були невідомі в Європі. На його погляд, відтоді, як Васко да Гама відкрив шлях до Індії, води ці не знали такого безстрашного зухвальця і диявола в образі людини, як Робер Сюркуф.

Якщо з тієї оповіді випустити окремі деталі, лишаються самі тільки "немеркнучі" сторінки історії піратства в Індійському океані, які власною шпагою писав його прапрадід.

Ось що розповів його нащадок.

Уже на зорі мореплавства арабські однощоглові суденця-доу підходили до східного узбережжя Африки. Серед трофеїв — амбри, золота, коштовного каміння — були й невільники — "чорна слонова кістка", як їх пізніше назвали работорговці.

Маври продавали рабів з Мозамбіку та інших африканських країн купцям Сходу, а ті в свою чергу — європейцям. Індія з її скарбами поки що залишалася за сімома дверима, і торгували з нею тільки через арабських купців.

Та прянощі Сходу, його казкові багатства дедалі більше лоскотали збуджену уяву купців Європи... Лихоманка спалахнула в XV столітті, відтоді як було знайдено морський шлях в Індію.

Спочатку португальські, а згодом голландські та іспанські, а ще пізніше французькі та англійські купці налетіли, мов хижаки, на мирні країни Сходу. І перехрестя морських шляхів з Європи в Індію — Сейшельські острови — стали центром піратства.

Купецькі кораблі, вантажені перлами й золотом, поспішали до берегів Європи. Серед розкиданих в океані острівців на них очікували пірати.

Одним з цього племені вільних синів моря — та де там одним — першим серед перших! — був, за словами нашого співрозмовника, Робер Сюркуф.

Тринадцятирічним підлітком Сюркуф залишив рідне містечко Сен-Мало і подався в мандри далеко від Франції.

Це був час, коли піратство процвітало майже в усіх морях, особливо в Індійському океані. І молодий блукач став піратом.

1795 року на кораблі "Емілія" вперше вийшов у море під чорним прапором. Не перелічити суден, які він пограбував. Незліченні і його скарби!

Сюркуф став за короткий строк багатою

людиною, але ніщо не могло утримати його на березі.

Знехтувавши умовностями суспільства (Наполеон Бонапарт пропонував йому командувати імператорським флотом, але той відмовився), Сюркуф залишив Францію, підняв чорний прапор і вийшов у море.

Його черговими жертвами стали купецькі бриги "Замболес" і "Пінгвін", в трюмах яких було багато золота й інших коштовностей. Так

само зухвало пограбував він у Бенгальській затоці англійський двадцятишестигар-матний крейсер. Пізніше на кораблі "Той, що повертається" почав нападати на всі судна, що йшли зі Сходу в Європу.

На дні океану знаходили собі могилу і купецькі кораблі, і їхні екіпажі: на відміну від своїх попередників, арабських піратів, Сюркуф полонених не брав.

На початку дев'ятнадцятого століття він став повновладним господарем Індійського океану. Про пірата — грозу морів — пишуть книги. Композитор Планкет увічнив його в опереті "Сюркуф".

Ну, а скарби легендарного розбійника? Вони тут, на Сейшелах.

— Десь серед скелястих гір таємні схованки зберігають дзвінкі іспанські піастри, золоті дукати, луїдори, гінеї, коштовне каміння — всього на сотні тисяч фунтів стерлінгів,— самовдоволено закінчив оповідь родич Сюр-куфа і до дна вихилив свій кеяих.

— О, ці іменити праправнуки — нащадки полінезійських вождів і єгипетських фараонів, родичі далай-лами і біблійського царя Соломона! — мовив Жигула.— На кожному острові, у кожній країні їх аж кишить. Щоб виканючити долар, вони ладні удати з себе хтозна-кого.

Жигула розповів, як на Гавайях познайомився з онуком короля Камеамеха.

Я не ставлю під сумнів його слова, бо й сам у Сінгапурі мав можливість бесідувати із "сином" мадам Вонг — піратом в сукні, що в наші дні діє в районі Філіппінських островів!

1 все ж, знаючи про численних самозванців — огидне породження огидного життя,— я уважно вислухав праправнука грізного Сюркуфа.

Але мав необережність зауважити:

— Якщо ваш прапрадід був піратом, чи є підстава пишатися цим?

— Є! — випалив посоловілий Жозеф.— Ця таверна,— він обвів довкола рукою,— носить назву "Герб піратів" — на честь мого прапрадіда! На цьому місці, де ви сидите, колись із своїми побратимами веселився грізний Сюркуф. Погляньте! — показав він на бухту, що синіла вдалині.— Піратам звідси було добре видно, коли хто підходив до Сейшелів. Якщо з'являлися кораблі, лицарі моря одразу знімалися з якоря і виходили в океан.

— А Морган теж бував тут? — показав на портрет я.

— Ха-ха! — зареготав Жозеф.— Аби то так! Цей портовий пацюк — шинкар Юберт, щоб заманути до своєї корчми побільше матросні, навішав портретів різної наволочі. І Юберт, і інші ловкачі,— пошепки, аби ніхто не підслухав, додав Жозеф,— примазуються до слави мого прапращура. А є ще й такі, що хочуть добратися до скарбів Сюрку-фа, ніби мене, Жозефа, й не існує. Хочуть — та руки короткі!

Не знаю що: його слова чи те, що в бухті Норт-Уест-Вей я напередодні зустрів загадкових копачів, а тільки мені закортіло ще раз побувати там.

Коли я про це сказав капітану тамтешнього порту і, між іншим, натякнув, що хочу познайомитися ще хоч би з одним нащадком піратів (тільки не з Жозефом — Жозеф явно штатний оповідач таверни "Герб піратів"!), він, щось занотувавши до блокнота, промимрив:

— Гаразд!

Наступного дня на пірсі юрмилося з півсотні сейшельців.

— Це все до тебе,— мовив вахтовий біля трапа, викликаючи мене з каюти.

Ото стільки праправнуків?! Валюти всього екіпажу не вистачить розрахуватися з такою кількістю нащадків. Тому я вибрав одного— молодого, спритного хлопця — Оленаула.

Він і погодився провести мене до бухти Норт-Уест-Бей.

Я не беруся судити, в якому коліні і по якій лінії наш учорашній знайомий родич Сюркуфа,— певне, цього не скаже ніхто, хоч, за словами Жозефа, він має фамільні бумаги, що засвідчують його походження від легендарного пірата. Незаперечне одне: ремесло виманювати гроші він опанував бездоганно, доказ — наші спорожнілі кишені.

Слід одначе віддати належне обгрунтованості та достовірності всього розказаного про

Сюркуфа. Коли я пізніше звернувся до історичних джерел, то був вражений сумлінністю Жозефа, з якою він поставився до біографічних даних свого предка, оповідаючи його життя.

Та мова тепер піде про іншу людину, яка теж; причетна до легендарного Сюркуфа.

...Це трапилося давненько, хоч і не настільки давно, щоб припасти пилом забуття,— якихось, може, тридцять років тому. Зустріч ця в житті Вілкінса Круса стала фатальною. Власне, нічого надприродного не скоїлося. Як відомо, про багатство мріє кожен джентльмен, який поважає себе. Мріє і в ім'я цього живе. І якби не цей, дещо незвичайний спосіб, до якого вдався містер Віл-кінс, щоб накопичити грошей, про нього можна б і не говорити.

Вілкінс Крус народився у поселенні за сто миль на північ од Брістоля. Там минуло його дитинство, звідти подався він у світ.

Тамтешні місця, кажуть, славляться чарівними пейзажами, а землі — родючістю. Однак невеличке присадибне господарство, що дісталось у спадщину батькові Вілкінса, з кожним роком давало менше й менше прибутків. А після його несподіваної смерті і зовсім занепало.

Молодий спадкоємець і не збирався якось його підняти. Коли ж хлопцеві виповнилось двадцять, він порвав з отчою землею. Духовний сан, до якого схиляв Круса батько, найменше цікавив непосидючого, авантюрної вдачі хлопця. Нічого путнього не вийшло у нього і з агрономією, якій задумав було себе присвятити.

Він не міг змиритися з дріб'язковістю буденщини, як він називав працю на полі і фермі. Це підтинало крила мрії досягти задуманого — стати багатим. А в нього був девіз: "Все або нічого!"

Одного похмурого осіннього дня судно, що прямувало з Брістоля до Кейптауна, везло молодого Вілкінса в незнані краї. Історія не дуже нова, коли зважити, що так робили і роблять усі розчаровані мрійники і самовпевнені авантюристи.

Так він став моряком, закинутим далеко від рідної землі.

Спливали роки, але удача десятою дорогою обминала зухвалого англійця.

Про який капітал можна було говорити, якщо свої моряцькі заробітки Вілкінс, бувало, витрачав за якийсь тиждень-другий у першому ж порту!

Та настав час — і життя його круто змінилось.

Якось, коли судно стояло в південноафриканському місті Порт-Елізабет, Вілкінс зустрівся з таким же, як і сам, просоленим волоцюгою.

Це був просолений вітрами всіх широт шкіпер англійського вуглевоза. За пляшкою длину земляки швидко знайшли спільну мову, і шкіпер відкрив Вілкінсу таємницю. Повідав таке, від чого в молодого моряка замакітрилось у голові!

Вілкінсу, певне, відомо, здалеку почав шкіпер, що на землі є незліченні багатства — заховані скарби піратів і флібустьєрів. Про це пишуть навіть у газетах. Пишуть і про тих, кому інколи вдається їх знайти.

Та головне — знати, де містяться ті схованки. Якщо Вілкінс не поскупиться і добре заплатить, ключ до піратських скарбів — таємниця, варта мільйонів,— може стати його власністю.

Того ж вечора земляки дійшли згоди: гроші, що були у Вілкінса, перекочували до кишені шкіпера, а той як винагороду дав шмат звичайного полотна, на якому чиясь рука золотом вишила криптограму.

Необізнаній людині важко розібратися в плетиві цих знаків:

і_-пуг^г<і:-

Знадобилися місяці копіткої праці, щоб розшифрувати тайнопис. Спочатку самотужки, а потім з допомогою фахівців з Британського музею.

Ось що стало відомо Вілкінсу.

В минулі віки на Сейшелах зупинялись англійські й французькі пірати. В бухточках, серед численних скель, стояли кораблі легендарних розбійників Кіда і Беиіто де Сото, Олів'є ле Васера і Тейлора.

Вони грабували кораблі з коштовностями. Скарби ховали на острові Має. Найзначніші з них належать Роберу Сюркуфу.

Придбана Вілкінсом криптограма — не що інше, як план, де сховано ці скарби. А по зорях, зазначалося в тайнописі, можна знайти дорогу до схованки...

Оленаул за незначну платню погодився провести нас до бухти Норт-Уест-Бей.

За годину з штурманом Світайлом ми вже були на місці.

Ось вона, та бухта, і виселок Бель Омбр! Вигнувши підковою берег, затока глибоко вклинилася в суходіл. За кілька сотень метрів від нього, від західного до східного мисів — неначе хто кинув гірлянди квітів,— на коралових рифах, розбиваючись, кучерявилися піняві буруни. Прямовисний берег, підступні мілини — попробуй проберися крізь них!

З перевалу відкривалась неозора панорама. Вдалині, неначе трикутний арабський парус, бовванів острівець Силует, ліворуч, за кілька миль од нього,— острів Коисепшен. Десь між ними вузький — тільки для шлюпок — прохід, яким можна вийти в океан.

Вчора, коли ми верталися в порт, острови оповивав імлистий серпанок. А нині вони чітко вирізьблюються на тлі неба. Під сліпучим сонцем вода в затоці переливається сріблясто, з різноманітними відтінками синяви— від блідо-голубого до ультрамаринового — мільйони люстерок, потрощені на блискотливі скалки.

Ми зупинились в тінистому гаю, біля невеликої, критої лапатим бананoвим листям, хижки. Ні вікон, ні дверей не було. Підлога, дах, палі, що його підтримують,— ось і вся споруда.

Такі хатини, дещо, може, видозмінені, стрічаються на всіх тропічних островах — від Таїті до Сейшелів.

Оленаул майнув до хижки і за кілька хвилин повернувся з високим, трохи згорбленим чоловіком.

Літа наклали відбиток на його обличчя — воно було зморшкувате, наче поверхня моря, коли на ній піднімуться брижі" А очі молоді: сині-сині.

В ньому я впізнав того, з яким учора говорила Евеліна.

— Вілкінс Крус,— назвався він. І запитав : — Яка мета вашого приходу?

Оленаул розтлумачив.

— Чудово! — вигукнув містер Вілкінс.— Не гаймо часу — оглянемо моє господарство.

Перескакуючи з каменя на камінь, ми подалися до затоки.

Я бачив тропічні острови, та величніше за цю місцевість важко щось уявити. Здається, надприродна сила в якомусь шалі розкидала довкола велетенські валуни, скелі, гори. Урвища і гроти, шпилі вершин і скелясті хребти з буйнозеленою тропічною гущавиною, з-поміж якої де-не-де виступали оголені породи червонуватого відтінку,— первозданність, що недоторкано ввійшла у сьогодення.

Біля гірського хребта, затиснута, як лещатами, з одного боку — громаддям скель, з другого — морем, тяглася звивиста смуга суходолу — з кілометр завдовжки і якихось сто метрів завширшки.

Тут містилося господарство містера Вілкінса — його перша і остання надія.

Якби викопану ним землю зсипати на одну купу, гора та височіла б аж до неба — пам'ятник марній людській праці. А втім — кому що...

Озброєний криптограмою, Вілкінс приїхав на Сейшели. До нього тут уже не один шукав, але так і не доводив діла до кінця. Та Вілкінс пошукам присвятив усе життя.

Там, де прибій, натикаючись на прибережні рифи, розпорошується і щоразу затоплює ділянку суші, глибока шахта веде під землю. Клаптик суходолу одгородл^ений від моря високим муром.

Чахкає моторчик, відкачуючи воду, але щоразу прибій знову і знову то оголює коралове дно, то затоплює штольню.

— На Сейшелах я придбав невеличку садибу,— пояснив містер Вілкінс.— Поставив хижку. А невдовзі почав розкопки. Згідно тайнопису, скарби сховані в кількох місцях острова — в бухті Буало, біля мису Поліс і тут, між цими горами. Та життя внесло поправку. Після перших розкопок у бухті Буало мені до рук попала ця брила,— Вілкінс підійшов до величезного каменя.— Здається, звичайнісінький валун, але придивіться уважніше: чиясь невідома рука видовбала знаки Зодіака. Ось,— Вілкінс показав на заглиблення в брилі, потім провів лінію ще до одного виступу, — чотири зірки. Не нагадують вони Південний хрест?

— Можливо,— погодився Світайло і показав на камінь, що лежав поруч.— А оці видовби схожі на якесь сузір'я.

— О, ви тонко зауважили! Що, знаєте астрономію?

— Трохи.

— Ви не помилились,— зрадів Вілкінс.— Справді, то сузір'я Геркулеса. Якщо провести лінію від нижньої зірки до тієї, верхньої, матимемо лінію, що й покаже напрямок до схованки Сюркуфа. Опівночі, коли сузір'я заяскравіє на небосхилі, слід відміряти відстань.— Тут він, ніби між іншим, замовк, мабуть, від нас приховуючи, в якому напрямку і скільки треба відміряти метрів, щоб підійти до схованки.

Дивак! Даремно він щось утаює: розібратися в його премудростях не кожному під силу.

Я так і сказав Вілкінсу. Це зачепило його за живе.

Обурений у своїх потаємних почуттях, шукач почав доводити безпідставність моєї заяви,— що я, мовляв, не перший, хто так поверхово судить про ці кам'яні брили, яким немає ціни. Тільки він, містер Вілкінс, знає їхню вартість, бо, якби не знав, хіба ж відважився б на такий титанічний труд!

...Він копав то в одному, то в іншому місці, але нічого, крім десятка монет та ще, як він сказав, печатки Сюркуфа, не знайшов.

Річ у тім, що протягом останніх двох століть на Сейшелах сталися численні зсуви, землетруси. Якщо й були тут колись піратські схованки, то тепер вони зруйновані.

Проте ніщо не могло похитнути віри містера Вілкінса. І він копає.

Щороку в нього працює бригада з десяти-двадцяти чоловік, а буває й півсотні.

Плантація кокосових пальм — єдине джерело прибутку Вілкінса. Та останнім часом горіхів ледь вистачає, щоб прогодувати сім'ю.

Сім'я велика — шестеро дітей, дружина. Раніше дві жінки, не вірячи в успіх, покинули Вілкінса. Але це шукача не злякало. Коли вже не лишається й цента, а копачі вимагають платні, Вілкінс вирушає до Африки і — шапку по колу! — серед багатіїв знаходить меценатів.

Отримавши підмогу, знову береться до роботи. Навіть у важкі часи вона не припинялась. А зараз у розпалі: цьогорічний врожай кокосових пальм приніс Вілкінсу чималий прибуток — можна найняти ще десяток копачів.

Ми підійшли до гурту людей з кирками й лопатами в руках. По пояс у воді, вони довбали скелі, вичерпували воду, вовтузились біля насоса.

Вілкінс задоволений — усе йде за планом.

Світайло поцікавився: як це йому, Вілкінсу, вдається умовити людей працювати — адже справа невигідна і непевна.

— О, люди свідомі! — відповів той.— Вони вірять, що праця врешті принесе їм чималий капітал.

— Отже, є стимул?

— Аякже,— підхопив шукач.— Скарби я знайду неодмінно, хоча б мені довелося рити ще тридцять років. А золота тут стільки, що вистачить і мені, і моїм наймитам. Коли я знайду його, передусім розрахуюся з боргами, які надто виросли; потім дам винагороду копачам за їхню сумлінну працю; ну, а решту лишу собі.

— І на все вистачить золота?

— Якщо воно задовольняло тисячу піратів, то мене теж задовольнить. Адже тут закопано 350 тонн коштовностей.

Спитав, чому я цікавлюсь його роботою. Світайло розтлумачив, та в перекладі з української, певно, допустив неточність.

Вілкінс зрозумів, що і я шукаю скарби, тільки з Примор'ї.

— Уссурійський край?-^перепитав він.— Не певен, що там щось є. Краще спробуйте пошукати біля Каспійського моря. Там скарби мають бути.

Не було сумніву: перед нами людина, озброєна неабиякими знаннями. Він знає, як свої п'ять пальців, де і які скарби закопано у найвіддаленіших куточках землі... За вартістю піратських багатств Сейшели, мовив, посідають після Перу, Багамських островів, Гаїті та інших — сьоме місце. Але Вілкінс риє на Сейшелах, бо в його руках достеменний план піратських схованок, а ще через те, що сюди рідше навідуються різні шукачі,— хоч останнім часом вони з'явилися й тут.

Попросив блокнот, в якому я занотував розповідь. Написав: "За статистикою, у світі на десятиріччя одному-двом шукачам вдається віднайти скарби. Я бажаю, щоб одним з них були ви, другим — я".

І, повертаючи записник, додав:

— Якщо я знайду скарби Сюркуфа — а я знайду неодмінно! — я і вам дам трохи.

Я подякував Вілкінсу за його щедрість. І ми попрощались.

Не знаю, від кого й коли почув я притчу про чоловіка, який хотів озолотитися. Зустріч на далеких Сейшелах ще раз підтвердила оманливість, про яку та притча розповідала,— одначе то була зустріч не з вигаданим жаднюгою, а з живою людиною, з якою мене звела моряцька доля.

МАНДРІВКА НА ОСТРОВИ ВІДЧАЮ

Ніби велетенська колиска, розгойдувався збурений вітром Індійський океан.

Корабель наш прямував на південь, до сорокових ревучих широт.

Благословен час, коли з далини першим угадуєш ледь вловимі обриси землі! Тоді оживають в тобі і дух великого Колумба, й дерзновенність Магеллана.

— Поглянь, поглянь, Магеллане, перед нами або незвідані землі, або міраж — на воді тінь якогось велетенського птаха! — заволав матрос Анукін, мій напарник по вахтах, вбігши до ходової рубки з містка.

Мені було не до його міражів. Я стояв на вахті, судно не слухалось керма, і я будь-що намагався вирівняти курс.

Штормовий вітер щосили гатив у правий борт, настирливо зносив нас на схід.

— Нелегко тобі,— в'їдливо кинув Анукін. Свою годину за штурвалом він уже відстояв і, отл^е, міг жартувати.

Але мені справді було нелегко. Налягаючи на штурвал, я перекладав його праворуч із запасом на п'ять-вісім градусів. Розрахунок такий: коли хвиля вдарить у борт, судно круто відхилиться ліворуч, лягаючи на потрібний курс.

Ця моя власна вигадка і хитрість, яку я повів з вітрами, рятували від неминучого відхилення на схід.

Як здавалося, ми просувались за наміченим маршрутом. Та коли в кінці вахти штурман, враховуючи поправку на знос течіями, визначив місцеперебування судна, куди воно дісталося за чотири години, виявилось: ми не там, де треба. Покази самописця курсографа теж свідчили не на мою користь: на паперовій стрічці лежала не пряма лінія — графічне позначення курсу, а якісь "п'яні" зигзаги.

Це означало: ми пройшли, петляючи, зайвий десяток миль.

— Це не плавання!

— А що? — поцікавився Анукін.

— Я вас не запитую, що! — сердито відповів штурман. І, вже повчально, як це умів робити тільки він, додав: — Раджу подумати про свою "діяльність". Вам теж, — зиркнув він на мене, залишаючи ходову рубку.

От що вийшло з моєї ініціативи.

Ми були знищені, розбиті, "діяльність" наша як стернових зведена нанівець... Потім цей поголос піде по судну, неодмінно "на килим" викличе кеп; прочуханка на зборах; переведуть у робочу бригаду і ще сила-силен-на інших неприємностей — о жах!

А втім, хоч штурмана ми й недолюблюємо (до речі, як і він нас), все ж він має рацію: над своєю "діяльністю" нам слід замислитись. Та не зараз — нічна вахта висотала всі сили і втома брала своє.

Я вийшов на палубу. Була п'ята година ранку. Небо розгублювало останні зорі, і вони помітно танули в сіруватій імлі, як тануть на весняному ставку уламки запізнілої криги.

Я глянув у той бік, де, за свідченням Ану-кіна, мав бути міраж. Там справді щось чорніло. А коли роздивився краще, побачив обриси суходолу.

То був Амстердам — острів, до якого ми прямували.

Що за береги, хто там живе — ніхто з нас не знав. Лоції теж майже нічого не повідомляли. Справді-бо, що може сказати таке: "За свідченням 1880 року, висадитися на берег можна на відстані близько півтори милі на південь од мису Хоскан... Колір води відрізняється від навколишнього забарвлення океану; це дає підставу припускати наявність підводної небезпеки".

Інші повідомлення були ще старіші — за... 1853 рік!

Звичайно, протягом століття згадані береги могли не тільки зсунутися, а й зовсім зникнути з лиця землі.

Ось чому, поки не розвиднилося, наближатись до берегів не наважувались, а лягли у дрейф на схід від острова, де глибше.

Сон після вахти — падіння в прірву: з гармати стріляй — не прокинешся.

Я не міг більше стояти на палубі, хоча й кортіло побачити, як причалюватимемо,— і спустився в каюту перепочити.

Мене розбудив галас у коридорі. Прочинивши двері, хотів утихомирити крикунів, та у відповідь почув:

— Пожежником тобі бути, а не моряком! Проспав усе царство небесне.

Голос старшого матроса Володимира Пет-раченка.

— Коли хочеш,— кинув він,— збирайся! Перша партія вже висадилась. За кілька хвилин вирушає друга.

В ілюмінаторі бовваніла гора з волохатою шапкою попелястих хмар.

Не роздумуючи, я хутко натягнув тільник, робу, кирзові чоботи — про парадну форму, як це належить під час висадки у зарубіжних портах, нічого було й думати: хлопці мене підганяли.

Анукін швендяв на спардеку — бадьорий, збуджений, з хитруватою посмішкою на круглому, як рятувальне коло, обличчі.

— Ти що? — поцікавився я.

Він узяв мене під руку і одвів у куток, подалі від людей.

Забубонів змовницьки, скоромовкою, з якої я нічого не второпав.

— Слухай! Дві нічні вахти — і таємниця в твоїх руках.

На стоянці та в портах тривалість вахт не по чотири години через вісім, як під час плавання, а по вісім годин підряд. Ще півбіди, коли стояти вдень, а от з нуля до восьмої ранку — мука. Цієї вахти боїться кожен. Під різними приводами від неї ухиляється, підсовуючи іншим.

От Анатолій і мудрує тепер.

— Бачиш, голубе, — вислухавши, мовив я.— Кота в мішку купувати не збираюсь. Говори, що там у тебе!

Він розповів — воно таки було варте двох нічних вахт!..

Підпливаючи до островів, ми заздалегідь намагалися дізнатися, що воно за землі. У корабельній бібліотеці — сотні томів, різні географічні довідники, атласи — вибирай, читай, розшукуй потрібне. Цей же острів був для нас несподіванкою — заходити сюди не передбачалось. І якби навіть хтось із нас і шукав книг про Амстердам та Сея-Поль, їх, мабуть, не знайшов би — про ці землі писали мало.

Але пам'ять Анукіна здатна на дивовижне. З-поміж хаосу пригод, якими забита його голова,— бо читав він запоєм,— треба ж було, щоб цей епізод врізався так чітко.

— Якщо мені не зраджує пам'ять,— Анукін підняв вказівний палець,— рівно сто років тому, 6 грудня 1864 року, корабель "Дункан" з пасажирами на борту, серед яких була і прекрасна Мері, шукаючи капітана Гранта, відвідав ці острови. Ну, я не торкатимусь окремих пригод, що трапилися на Амстердамі з тією славною експедицією,— про них яскраво розповів добродій Жюль Верн. Скалку тільки, що жюльвернівського Паганеля неабияк зацікавила острівна природа.

З-за пазухи Анукін витяг товстий, густо списаний зошит і зачитану, без початку й кінця книгу — нотатки про острови Індійського океану.

Збираючись у рейс, Анатолій не один вечір просидів у бібліотеці. Ну, а книга... То був роман "Діти капітана Гранта".

Розгорнувши його, ми прочитали розділ "Амстердамські острови": "...лежать під 37°47' південної широти і 24° західної довготи; високий конус головного острова групи в ясну погоду видно на відстані майже десяти миль".

— Слід зауважити і внести ясність,— вів далі Анатолій.— Оскільки Жюль Верн, кажуть, рідко залишав кабінет і вирушав у мандри, то і в його твори часом вкрадалися неточності. Приміром, він називає широту і довготу Амстердаму. Але наш штурман стверджує: це помилка! Острів

лежить на 37°51' південної широти, 77°32' східної довготи. І неозброєному оку відкривається не на відстані десяти миль, а майже в п'ять разів далі. З ним, із штурманом, я цілком згоден.

"Діти капітана Гранта"... Якщо колись ми були тільки читачами захоплюючого роману, то нині стали ніби його дійовими особами.

Земля!

Капітан — на містку, ми, матроси, в повній готовності — очікуємо.

— Надіти рятувальні пояси! Другій групі — на шлюпку.

Висадка — екзамен, який показує, на що здатний моряк, перевірка його спритності.

Ось чому капітан десять разів може пробачити нам окремі помилки в роботі, допущені, коли судно стоїть в порту, і найсуворіше карає за них під час плавання. Тут діє принцип перевіреної багаторічним досвідом мудрості: необачність — і трагічна розплата. З водою жарти кепські.

Ми знаємо про це, і тому на роботу нашу ніяких нарікань. Палубна команда, сказав старпом, взірець для всього екіпажу.

— Відчалюй!

Мотор заторохтів, лишивши над водою кучері диму. Здригнувся човен. Забурунилась вода.

Берег насувався громаддям гір. Для нас він — приємний довгожданий відпочинок.

На пірсі — кремезні, оброслі, як печерні люди, бородані. Викрикуючи щось незрозуміле, махають кашкетами, показують, де краще причалити.

Прибій вал за валом наздоганяє човна, силкуючись перекинути. Ми й так з ніг до голови мокрі. Обабіч — на хвилях гойдаються водорості, обплутують шлюпку, намотуються на гвинт.

Нарешті, берег, і ми потрапляємо в обійми.

— Камрад! — лунає звідусюди.

Остров'яни сміються й плачуть, плачуть від радощів — за довгі місяці перебування тут їм пощастило зустріти людей: через примхливу погоду, що міняється кілька разів на день, і через відсутність надійного місця висадки острів цілий рік відрізаний від світу.

Аборигени? Щось несхоже. Обличчя європейців, мова, здається, французька. Так, ці самітники — їх чотирнадцять чоловік — французи, метеорологи тутешньої станції. Крім неї, на острові нічого й нікого більше немає.

Дехто з нас, зокрема біолог Пастернак, розуміє по-французькому. Отже, спільну мову знайдено.

Капітан вибрав місце висадки вдало — північно-східне закінчення острова — мис Хос-кен. Його сплюснуті, розсипані праворуч скелі прикрили нас від північного вітру. Хвилі, натикаючись на кам'яний бар'єр, розбивалися, і до берега долинало тільки їх притихле відгоміння...

У невеликій бухті, куди дістались,— вузький, зроблений нашвидкуруч і з боків порослий слизькими водоростями пірс. Та якір кинули далеко од берега, на глибині,— хоч і ця стоянка також тимчасова й ненадійна: стрімкі прибережні течії намагаються розвернути судно бортом до вітру.

З берега видно, як воно від кожного пориву сіпається, хитається з боку на бік.

Наша експедиція розділилась на дві групи: одні, озброївшись банками і марлевими хватками, подалися в бухту ловити жуків і водяних бліх.

Петраченко, Аиукін і я пішли до підніжжя гір.

Перескакуючи утворені внаслідок землетрусу щілини, наблизились до пагорбів Ант-рекасто.

Увесь острів покритий горами. Висота окремих — майже півкілометра, і над ними висить хмарна завіса. Але тут, де ми йдемо, гори не високі, а рівнина всіяна гострими, як лезо ножа, складками — здається, хвилі за-бурунились та й скам'яніли навічно. Геологи розповіли: так на Амстердамі виступають з-під грунту корінні породи землі.

Рухатись можна тільки перескакуючи з гребеня на гребінь цього мертвого кам'яного моря. Хибний крок — і гранітні леза ранять ноги. Руки в подряпинах, закривавлені.

З-иід ніг, зненацька заскочені, вистрибують здоровенні руді коти. І, кинувшись урозтіч, зникають за скелями.

Колись безневинні домашні тварини, символ сімейного затишку, завезені на ці безлюдні острови мореплавцями, здичавіли і стали справжніми тиграми, од яких перепадає і людині.

Здаля острів здавався зеленим, та рослинність тут хирява: тридцять восьма паралель, дихання Антарктиди, середньомісячна температура — плюс десять градусів.

Зрідка стеляться в міжгір'ї приземкуваті, як північний кедрач, кущики. Де-не-де гойдаються вибілені, злинялі на вітрі пасма травиці.

Необжита, сувора земля... Сюди рідко хто заглядає — коли-не-коли припливуть китобої, що йдуть з промислу, чи мисливці на тюленів.

Острів — далеко від морських доріг. У минулі століття, коли кораблі, що йшли з Європи в країни Сходу, огинали Африку,— Амстердам і Сен-Поль були ще на видноті. Скільки морських волоцюг, зазнавши катастрофи, знайшли тут пристановище і могилу!

Про один такий епізод нам розповіли на острові.

...Капітан Якобсон був посланцем самого пекла. Матроси недаром говорили, що він продав душу дияволу.

Майже рік не бачили вони землі. Якщо пожадливість притаманна багатьом власни-кам-промисловцям, то про Якобсона молена сказати, що жадоба й жорстокість становили смисл його нікчемного яшття.

Про це найкраще могли розказати нещасні, ошукані обіцянками матроси, завербовані на борт цього жахливого корабля.

І хоч оповіді про галери відійшли в минуле, а невільницькі базари існували лише десь у Центральній Африці, все ж тут, під носом освічених монархів, корабель Якобсона — "Фурія" — був плавучою пасткою рабів. Тільки смерть або щаслива нагода могли покласти край їхнім мукам! Купка жорстоких негідників як хотіла знущалася з ошуканих людей...

Та всьому є кінець. Настав він і терпінню команди китобійця. Матроси підняли бунт. Вирішили поквитатися з капітаном. Але знайшовся зрадник. Змову було викрито, над бунтарями вчинили розправу.

Кількох матросів Якобсон розстріляв на місці, решту, скрутивши руки, замкнув у темному смердючому трюмі, щоб, повернувшись на батьківщину, віддати під суд.

Та найжорстокіше розправився він з ватажками бунту. Залишивши їм кілька літрів прісної води і трохи харчів, безжальний англієць висадив нещасних серед океану на непридатному для плавання човні.

Як вони дісталися берега — то ціла історія. Щілини у днищі човна, крізь які просочувалась вода, законопачували ганчір'ям. Голодували, терпіли від холоду, змагалися із штормами. Двоє з них так і не побачили берега, а один дістався до Амстердаму.

На той час острів був незаселений, і мореплавець став його господарем. Але що багатство—ці угіддя, на яких паслися череди корів, затоки, повні риби, бухти, де кишіли тюлені, та інша морська звірина,— коли знаєш, що ніколи не ступиш на отчу землю!

Через п'ятнадцять років, коли, повертаючись із промислу, до острова дісталась китобійна шхуіїа, неподалік причалу, на місці теперішньої метеостанції, моряки побачили складену з брил вулканічної породи хатину. Вона була схожа на житло первісної людини: базальтова брила правила за стіл. Гостроноса, витесана з каменя сокира, скребло, ніж. З перламутрових скалок, а також із риб'ячих кісток робінзон майстрував і гачки.

І хоч руки його ще донедавна справно ладнали все необхідне для існування, сам остров'янин втратив людську подобу.

Густа, скуйовджена щетина вкривала худе обличчя. Очі погасли, та часом в них спалахували звіряча лють чи страх.

Коли до нього заговорили, він кинувся тікати. Його спіймали. Штурман, котрий знався на медицині, не міг поручитися, що доставить

нещасного до материка живим: надто глибоко пустила своє згубне коріння фізична і душевна недуга.

За кілька днів до приходу шхуни в африканський Порт-Елізабет матрос помер.

Так трагічно скінчилася одна з робінзонад острова Амстердам.

Жюль Берн, якого цікавили подібні пригоди, знав і про далекі, загублені у водах Індійського океану, острови. Немарно свого Пага-неля та його попутників він висадив саме на цей суходіл — Амстердам, історія якого так рясніє фантастичними пригодами.

Нас попередили бути обережними, оскільки на острові чимало утворених під час землетрусів тріщин.

Відвідавши мис Антрекасто — гострошпи-лі, скелясті завали,— ми йшли до підніжжя розташованої в центрі острова гори.

Петраченко поранив ногу і з півдороги повернувся назад. Ми з Анукіним лишились удвох.

З гори відкривалась широка панорама: праворуч розлогі міжгір'я, попереду — голубінь океану. Пахла прив'яла трава. Вітер доносив гомін прибою. Од висоти дзвеніло у вухах, паморочилась голова.

Спочатку я йшов з Анатолієм поруч, потім відстав, збираючи якісь непримітні, по-жухлі квіти. І тільки хотів було його наздогнати, як мій друг раптом зник.

Місце було рівне, де ж йому дітися? Не міг він провалитись крізь землю!

— Де ти? — гукнув я. Голос долинув, як із безодні:

— Тут, під землею!

Я поспішив на крик. У широчезній щілині, на кількаметровій глибині сидів Анукін. Обличчя — запилючене, тільки зуби біліють.

— Дострибався,— дорікнув я-— Радив же повернутись.

— Слабаки повертаються з півдороги, відважні гинуть,— відповів мені він словами Паганеля.

— Ну, годі, вилазь, пора на судно.

— Як — вилазь! Пробував. Схили осуваються. Фініш! Отут, в земній безодні, і закінчиться мій шлях.

Я побіг в будиночок метеостанції. Приніс вірьовку. Прив'язавши її за валун, другий кінець подав Анукіну. Горе-мандрівник, схопившись за нього, вибрався з ями.

Я знав: довідається капітан — лиха не обберешся і догани Анукіну не минути. Тому пообіцяв тримати язик за зубами.

А незабаром ми повернулись на судно, і воно попрямувало до Сен-Поля.

...Привіт тобі, безлюдний острівець!

Циклон, про який повідомляли синоптики, обійшов нас стороною, відхилився далеко на північ. Наш же курс — на південь.

Уже кілька разів проривались ми до сорокової паралелі. Геологи хотіли простежити

розгалуження підводних хребтів. Проте хвилювання і брижі не дали змоги зупинитися, і ми ні з чим поверталися назад. Цей район взагалі небезпечний: трапляється, що айсберги запливають навіть вище Амстердамських островів.

Одначе до Сен-Поля дісталися ми щасливо.

Судно заякорили за кілька миль од берега. Група геологів і природознавців улее сидить у човні. Володя Петраченко, який під час кожної висадки за стернового, десь затримується. Його, чую, гукають.

Це мене і виручило. Спішно домовившись із Анукіним, щоб постояв за мене вахту, я сплигнув у човен.

Човен здригнувся, ніби днище наштовхнулося на риф. Могло бути й таке, бо підходів до острова ми не знали. Але причина поштовху з'ясувалась. Ліворуч од шлюпки, мов привид, витнуло морду якесь страховисько. Паща бегемота, спина вигорблена, широка. Петраченко різко повернув праворуч, потім ліг на попередній курс. Це й врятувало від нової зустрічі з небезпечним морським чудовиськом.

То був морський слон. На Сен-Полі вони не водяться, але інколи запливають сюди з півдня.

Морські слони чатували на нас і при вході до бухти: обабіч човна за кілька метрів з води витикалися їхні страшні морди.

Вузький прохід між невисокими кам'яними бар'єрами вів до затишної бухти. Нас ніхто не стрічав. Навколо ніяких ознак життя.

В океані чимало суходолів вулканічного походження. Але цей — особливий. Якщо інші утворилися внаслідок тривалого вулканічного виверження, то Сен-Поль — дітище однієї миті. Колись давно вибухнув вулкан та й скам'янів над водою. Ото і є Сен-Поль.

Хто його першим відкрив — невідомо, хоча згадки про Сен-Поль є в лоціях ще шістнадцятого століття.

З європейців першим причалив сюди 1696 року мореплавець ван Фламінго. Відтоді цей суходіл часто відвідували рибалки. В середині дев'ятнадцятого століття тут оселилося кілька мисливців. Але скоро залишили непривітні береги.

Французький вчений Обер, котрий написав про Сен-Поль книжку, назвав його островом Відчаю.

На всьому тут тавро велетенського поштовху й руйнації: схили круті, прямовисні, утворені скидами вулканічної лави й граніту. Над кількакілометровою кам'яною пасткою, мов складені в штабелі дошки, нависає гранітне — то чорне, як антрацит, то криваво-червоне — громаддя виверженої породи.

Лоції застерігали: з крутих берегів можуть відколюватися небезпечні кам'яні уламки; на якір ставати не рекомендується. Сама бухта — не що інше, як зруйнований кратер вулкана, заповнений водою.

Ми з Петраченком, поминувши урвище, попали в невеликий вибалок.

Кущиста трава, як наш нехворощ, розрослась ген до самої вершини, а в траві розбігалися невеличкі рівчаки, густо втоптані чиїмись лапами.

Що за сліди?

— Дивись, дивись!—закричав товариш.— Качки!

— Які качки?

— А он!

За купиною щось майнуло. Я поспішив туди, але нічого не побачив — тільки хитнулась зачеплена кимось трава.

Раптом угорі, за лобатим валуном, що не знаю яким дивом утримувався на цьому стрімкому гранітному підмурку, щось сильно загорланило — ніби заграло в очеретяну дудку.

— Та це ж пінгвіни!

їх двоє стояло над нами. Білі груди, мов фалди фрака, крильця, голови увінчані золотавим чубчиком. Пінгвіни махали крильцями — вітали, значить, нас у своїй домівці.

Ще тут сила-силенна кроликів, тих ненажерливих кроликів, що на сусідньому острові повністю знищили відому кергеленську капусту, якою полярники рятувалися від цинги.

І все ж острів не назвеш мертвою землею. На ньому вирує своє особливе життя. Он біля води з кам'яних щілин виривається дим, смердить сіркою, а коли прикладеш руку, віє теплом... То вулканічні гази. І всюди б'ють гарячі джерела.

Вода в бухті, як у великому казані, щойно поставленому на вогонь. Унизу гаряча, зверху — прохолодніша. Але навіть зверху є місця, де вона, мов окріп,— риба сюди не запливає, хоч риба в кратері є у верхніх шарах води.

Та найцікавіше чекало нас на березі.

Росла, схилившись до води, як наша осока, гостролиста травиця. Валялись металеві верші — хтось, видно, ловив омарів, якими славляться тутешні води.

Біля підніжжя гори — поїдене іржею жерло старовинної гармати. Тут же, поряд, руїни будинку.

На цей острів, як і на Амстердам, пірати заходили не раз.

Хоч морські довідники зазначають, що на Сен-Полі е хижка із запасом одягу і харчів для тих, хто зазнає аварії, проте ми її не побачили. Руїни. Запустіння.

Тут рідко хто буває, хіба що буря зажене поодиноких китобійців. І все ж, певно, хтось бував, якщо лишилися сліди людського житла.

З почорнілих, заросліх мохом кам'яних брил перед нами поставала історіями спустилися до берега. Вода в кратері була нерухома, як олово. У дзвінкій тиші міжгір'я кожне слово відлунювало далеко й дзвінко. Впаде камінець — луна підхоплює звук і множить стоголосо.

Прибережні скелі, куди навіть у повноводдя не дістають хвилі, ряботіли викарбувани-ми на граніті написами. Ми тесаком зішкребли з тих брил нарости. Прочитали. Про що вони, ці перші повернені до життя слова? Хто розкриє таємницю чийогось життя?

Це не слова надгробків — це голос боротьби людини зі стихією.

Ось зізнання якогось Фаєкафа. Він потрапив на острів під час бурі. А скільки прожив тут і чи вирвався з кам'яної пастки,— невідомо.

Напис за 1870 рік свідчив, що тут був ще один робінзок — Павло Бонет.

Та найбільше нас зацікавив напис, що його надибали зовсім випадково, в останню годину перебування на Сен-Полі.

Трапилось це так. Володя Петраченко підійшов до води помити руки. Повертаючись, спіткнувся об кам'яну брилу, до половини залиту водою. Коли підвівся, помітив на камені викарбувані слова, що ледь проступали з-під моху.

— Ходи-но сюди! — гукнув.

Я наблизився.

Нас улсе давно кликали товариші, а ми заклопотано схилялись над гранітом. Літера за літерою відвойовували в давнини, виривали з полону забуття колене слово.

Граніт так поріс мохом, що його доводилось з силою обдряпувати. Та хоч як ревно беріг він таємницю, ми до неї все-таки докопались!

Нарешті прочитали: "Маров А. В. 1852 — 1857".

Отже, в минулому столітті на Сен-Полі побував наш співвітчизник. Хто він, як попав сюди, як прожив ті п'ять довгих самітніх років?

Минувшина мовчить — не розтуляє і, мабуть, ніколи не розтулить уст: ці загублені в океані острови з сивої давнини були й лишаються останньою гаванню для багатьох блу-качів, котрих спіткала катастрофа. Бо звідси немає вороття, принаймні для більшості.

Вийшовши з-під прикриття Сен-Полю, наш корабель відразу попав в обійми вітру. З півночі, із зони тропічних ураганів, і одночасно з сорокових ревучих широт насувався шторм. Його наближення відчувалося в усьому: в облозі хмар, у горах-хвилях, що обступили судно, в шаленому подиху

вітру, який сердито вив у снастях, холодними бризками жбурляючи в обличчя.

Ми просувалися на південь, у холодні антарктичні води.

Десь збоку, по правому борту, лежала група необжитих островів архіпелагу Крозе. Були вони біля самих воріт Антарктиди.

Суворі хвилі, посланці білого континенту, од віку до віку злостиво гризли їхні береги: стрімкі, гострошпилі скелі, неприступні бухточки, викинуті на берег рештки кораблів.

Як і Сен-Поль, ці суходоли — теж пристановище для потерпілих. І з островом Крозе пов'язана доля ще одного нашого співвітчизника — Роскова, мисливця на морських слонів.

Він жив тут на початку минулого століття.

Пожовклі аркушики його щоденника, який майже півтора століття пролежав на острові Східний,— його недавно знайшла серед руїн острівної хижки французька експедиція,— розповіли...

Щоденник Роскова. "Це сталося 28 травня 1825 року. Під знаком нещасливої зірки вирушив я на шхуні "Пригода" з Порт-Луї, взявши курс до островів Крозе. Бажання довідатися, що то за суходоли, та надія добре заробити підбили мене на цю мандрівку.

Ми надумали висадитися на острови, щоб наповнити бочки жиром морських слонів. Судновласник М. Бланкі доручив керувати полюванням капітанові М. Фотерінгаму.

Команда складалася з шістнадцяти чоловік: французи, англійці, іспанці, португальці, голландці. То була мішанина, якої важко уникнути,

вербуючи екіпаж на судно в колоніях, де моряків обмаль і платня їм надто висока.

Увечері 4 липня, після важкого плавання ми побачили землю, а п'ятого стали на якір під ударами норд-весту біля острова Східний з архіпелагу Крозе.

Острів був покритий снігом, небо чорне, погрозливо-лиховісне. Завивали шалені вітри. Негода тривала до 25 липня, себто протягом двадцяти днів, і ми не мали змоги висадитися на берег, щоб набрати води.

З 10 липня ми зменшили раціон води до одного кухля в день на людину, а 25-го всю воду було випито; тоді ми вирішили, поки погода не стала ще гіршою, послати на берег шлюпку.

Дев'ять чоловік повантажились, і ми незабаром із задоволенням побачили, як вони благополучно висадилися на берег. Увечорі вони не змогли поверну тис я — піднялася хвиля. До ночі наші якірні канати порвалися. Не гаючись ми напнули вітрила і опинились у відкритому морі.

29 липня. Після численних марних спроб підійти до землі ми з гіркотою зрозуміли, що заблудилися. Ніхто не знав, де шукати острів з людьми, які висадились на нього. Велетенська хвиля жбурнула нас на риф. Страшенний удар трусонув шхуну. Грот-щогла впала за борт. Друга хвиля зірвала нас з рифу і віднесла на інший риф, за кабельтов од землі. Тоді судно розламалось, і кожен намагався якось урятуватись. Я кинувся у воду. Велика хвиля незабаром винесла мене на берег. Страшенна сила цієї хвилі так притисла мене до скелі, що я не міг дихати.

Опам'ятавшись, я озирнувся і помітив двох своїх товаришів по нещастю. Невдовзі я побачив інших членів екіпажу, їх винесло на суходіл.

Нашою першою турботою було збудувати дім з уламків судна. Для опалення використовували жир морських слонів, яких ми нищили ударами весел. їх м'ясо нам спочатку здалося неїстівним. Та згодом ми жадібно накинулися на нього.

16 серпня. Сніг ішов цілий день. Зовсім не було чого їсти, ми наважилися вийти, щоб пошукати морських слонів. На жаль, побігавши піщаним берегом, повернулися додому, нічого не роздобувши. Мізерні рештки слонячого м'яса розділили між собою на сім частин, але не змогли втамувати голоду.

17 серпня. Погода така ж, як і напередодні. Певно, вона протримається кілька днів; ми вкрай знесилені... В пригніченому стані минула жахлива ніч з 16 на 17 серпня. Це була ніч скорботи, ніч гірких дум і запізні-лого каяття.

18 серпня. Ми прожили ще один день. Наш погляд блукає навколо халупи, але ми нічого не бачимо. Ми ослабли так, що четверо наших товаришів уже не можуть вийти з хатини.

19 серпня. Два товариші вже, здається, в агонії. Я почуваю себе ще досить дужим, щоб піти на берег Достатку, який відкрив кілька тижкім тому, і повернутися назад із здобиччю.

Двоє товаришів погодилися супроводжувати мене і Фотерінгама туди. Та у нас не було взуття — довелося розрізати на шматки одну з шкур морських слонів, що прикривала дах нашої хижки, і замотати ними ноги. Отож ми й вирушили вчотирьох.

Близько шостої години дісталися берега Достатку, стонадцять разів ризикуючи провалитися в снігові замети біля підніжжя гори. Ми знайшли кілька морських слонів на піщаному березі і, забивши їх, розпалили велике багаття під навислою гірською скелею.

20 серпня. Наванталсившись м'ясом слонів і молодих альбатросів, ми пішли назад, у Долину загиблих кораблів. Повернувшись, застали трьох наших товаришів у тяжкому стані: вони не могли підвестися і підтримувати вогонь. На наші запитання відповідали невиразним бурмотінням. Жоден з них не хотів доторкнутися до м'яса. Нам довелося годувати їх силоміць...

30 листопада. Після дводенного походу по острову, повернувшись із розвідки, Фотерін-гам і я застали наших супутників у великому збентеженні. Вони досварились і мало не вбили матроса-голландця. Португалець Сальвадор тяжко поранив його ножем у спину, голландець не міг поворухнути ні рукою, ні ногою. Причиною сварки, котра призвела до цієї кривавої бійки, як нам здалося, стала різанина англійців в Амбуані, на острові Ява, влаштована голландцями в минулому столітті. Саме це й викликало конфлікт. Почалося з того, що голандцеві дорікнули з цього приводу, а той відповів зухвалістю, звинувативши у конфлікті англійців і французів. Два французи у відповідь на це схопили палиці і побили голландця. А португалець увійшов у такий раж, що вдарив його ножем у спину. Ми різко засудили цей нелюдський вчинок і заявили, що віднині не хочемо з ними жити під одним дахом.

...Після п'ятнадцяти місяців перебування на острові ми пересвідчились, що нас ніщо не врятує. Тоді я надумав збудувати човна. Тільки Фотерінгам і Луї Кремон підтримали мене. Ми вирішили вийти на човні в море з надією зустріти якесь судно або, дотримуючись курсу по зорях, дістатися до якогось суходолу.

15 грудня. Будівництво човна закінчено. Довжина його — шістнадцять футів, ширина — шість; палубу щільно встелили шкурами морських слонів, поставили щоглу з вітрилом. Парус ми теж зробили зі шкур молодих морських слонів, він досить гнучкий. Водночас закінчуємо готувати харчові припаси для нашого плавання.

21 грудня. Фотерінгам вийшов з халупи і за кілька хвилин повернувся, несамовито викрикуючи щось незрозуміле. На мої запитання він не

відповідав, тільки розмахував руками і продовжував щось вигукувати. Я подумав, що він збожеволів. Жестами він дав зрозуміти, щоб я вийшов з хатини. Я побіг слідом за ним і побачив корабель, що наближався до острова. Господи, він був не далі як за три милі!"

Цей корабель, що випадково зайшов на

архіпелаг Крозе, і врятував Роскова та його побратимів.

Після п'ятнадцятимісячного перебування на безлюдному острові вони знову повернулися на Маврі кій, у Порт-Луї.

...Корабель наш усе далі й далі просувався на південь. В обличчя дихав холод суворої Антарктиди.